

Toda manjka nam besedil. Odlomki iz knjig so navadno preobsežni in tudi slovnični pojavi niso v njih tako strnjeni, kot bi si želeli. Zelo dobrodošla bi bila posebna čitanka, v kateri bi bili zbrani pripravniki teksti za obravnavo posameznih slovničnih zakonov.

Kot vidimo, je magnetofon odličen učiteljev pomočnik. Je pa komaj na začetku svojega pohoda v šolo. Prednosti, ki sem jih omenil in podrobneje razčlenil, jamčijo, da se bo v njej vsestransko uveljavil. Prav zato bomo morali še veliko preizkušati (posebno pri slovnicah!), kaj se da z magnetofonom nevsiljivo obdelati, kaj ne. Morda je mnogo stvari, ki smo jih navedli, nepravilnih. Praksa bo pokazala, kaj je dobro in torej vredno, da ostane pri življenju.

Ker učitelj nima možnosti, da bi dobil primernih sestavkov za posamezne učne enote, ali pa ni dovolj spreten in je zvezano s precejšnjimi denarnimi izdatki, bi lahko po zgledu izposojevalnice šolskih filmskih trakov ustanovili posebno službo za vso Slovenijo (recimo v Ljubljani), ki bi izbirala odlomke knjižnih del in sestavljala vsa druga besedila, pripravljala pogovore s kulturnimi delavci itd., magnetofonske trakove pa posojala ali celo prodajala. Le tako bo učitelj slovenščine prišel do bogate snovi in le tako bo uspešno razvijal učenčeve sposobnosti, bogatil besedni zaklad vsakega posameznika in oblikoval njegovo izražanje.

Samo s poukom, ki bo temeljil na sodobnejših načinih dela, bomo pregnali iz šole tisti vzdihujoči in neprijetni glas: »Komaj čakam, da bom končal!« Mladina bo rada hodila v šolo, mi pa bomo dosegli postavljeni namen: dobro izobraženega in napredno vzgojenega človeka. Ob takem uspehu bomo najbolje nagrajeni učitelji in vzgojitelji: ta nagrada bo zavest, da trud in delo nista bila zastonj.

Janez Rotar

D. TRSTENJAK IN ZORA DALMATINSKA

Nacionalni prerod je v prvi polovici 19. stoletja zajel vso Hrvaško. V njenih banskih pokrajinah se je prerodil v ilirsko gibanje, v dalmatinski Hrvaški pa je dobil poseben značaj, ker ilirska misel tu ni bila sprejeta. Proti njej so dalmatinski Hrvati branili svoj tradicionalni knjižni jezik in pravopis, a morali so popustiti, ker je šlo le za dialekt istega jezika in ne za samostojen knjižni jezik. Pač pa se je že v tem času pri Dalmatincih neodvisno od ilirske ideje porodila misel o južnoslovanški politični in narodni skupnosti. Delni vzrok za njen vznik je v zgodovinskem dejstvu, da so bili dalmatinski Hrvati za Napoleonovih Ilirskih provinc politično in upravno povezani s širšim južnoslovanškim narodnostnim področjem.

Središče narodnostnega preroda v Dalmaciji je bil Zadar. Kot upravno in kulturno središče Dalmacije se je ponašal z važnimi kulturnimi ustanovami, z gimnazijo (medtem ko je imel v času Ilirskih provinc licej vseučiliški značaj), s tiskarno, starimi knjižnicami, teološko šolo in škofijo ter s prvim hrvaškim političnim časopisom Kraljski Dalmatin (1806—1810), ki je izhajal za francoske okupacije. Od leta 1838 je tu izhajal tudi letni almanah Ljubitelj prosveščenja (do 1873). Vsekakor je bila najvidnejši sad obnovljenega Ljubitelja duhovnega življenja in narodne prebuje v Dalmaciji Zora dalmatinska, eden najstarejših hrvaških

listov tega področja in najstarejši dalmatinski književni list. Leta 1843 ga je osnoval v Zadru ginekolog Ante Kuzmanić, izhajati je začel 1844. Pod različnimi uredniki je izhajal vsak ponedeljek na osmih straneh do leta 1849, ko je usahnil. Zora dalmatinska je bila na zunaj in na znotraj precej podobna drugim tedanjim listom, tudi slovenskim Novicam. Priobčevala je vzgojne, kmetijske in zdravniške nasvete, ki so bili pisano poživljeni z zgodovinskim gradivom in narodnim blagom. Med proznimi prispevki imajo danes večjo vrednost pravzaprav le jezikoslovni spisi, številni posebno v zadnjih dveh letnikih. Tedaj je list postal torišče jezikoslovnih bojev, ki jih je vodil Sime Starčević (leta 1812 je v Trstu izdal hrvaško slovnico) in trdovratno branil tradicionalni dalmatinski pravopis in »horvatske« ikavske oblike proti »ilirskim«, zagrebškim. Uredniki so bili v tem pogledu precej neprožni in tako je bila jezikovna trdovratnost važen vzrok, da je list prenehal izhajati.

Posebna značilnost Zore dalmatinske so pesniški prispevki, važni za zgodovino hrvaške književnosti, saj je v prvi številki objavil svoj prvenec »Zora puca...« takrat največ obetajoči hrvaški pesnik Petar Preradović, ki je tedaj kot mlad oficir živel v Zadru. Sodeloval je tudi kasneje, leta 1848 je list nekaj časa celo sam urejeval, ko je nadomestoval odgovornega urednika I. A. Kaznačiča. Stanko Vraz je v drugem letniku 1845 objavil oglas svoje zbirke Gusle i tambura, nato pa tudi nekatere pesmi iz nje. V prvem letniku Zore dalmatinske ima svoje prispevke Vrazov rojak in sprva prijatelj Davorin Trstenjak (1817—1890). Starejša slovenska literarna zgodovina je Trstenjakovo sodelovanje v Zori dalmatinski nekajkrat omenila. Fran Levec (»Davorin Trstenjak«, SN 1878, št. 258, 259) piše: »Leta 1840 stopil je Trstenjak v bogoslovje... Pod imenom Vlastelin Kralovski pisal je v dalmatinskeji 'Zori', priporočal Dalmatincem gajico ter imel s popom Ivičevićem polemiko o dalmatinskem črkopisu.« Ivan Macun pravi v Književni zgodovini slovenskega Štajerja (1883, 128—131), da se je Trstenjak v Zori dalmatinski poslovil od poezije, in navaja pravilno letnico 1844. Oboje je uporabil A. Fekonja (»Davorin Trstenjak«, Ljubljana 1887), ki sicer trdi, da je Trstenjak »objavil osem pesmi v književnem jeziku štokavskem« (str. 6). Janko Pajk (LZ 1894, 654) se je kot Levec oprl na Trstenjakovo avtobiografijo in citiral iz nje: »Zora dalmatinska je tudi prinesla nekaj njegovih pesmij in pedagoški spis 'O vzgajanju'«. Tudi ta stavlja sodelovanje v leto 1840. Vsi omenjajo psevdonim Vlastelin Kralovski, ki ga je Trstenjak pomotoma navedel v avtobiografiji. Macun in Fekonja citirata eno kitico po avtorjevem posredovanju in kazno je, da nobeden ni videl omenjenih prispevkov. V »Poizkusu ilirizma pri Slovencih« je Fran Petreč (Ljubljana 1939) Trstenjaka često omenil, a nikoli v zvezi z Zoro dalmatinsko; Jakša Ravlič v članku »Zora dalmatinska. Povodom stogodišnjice« (Književnik, leto I, Zagreb 1945, 39 ss) le nedoločno piše: »I neki su Slovenci suradjivali u njoj.« Trstenjak se je namreč podpisoval s psevdonimom »Davorin Slavjan iz Štajera«.

Če je Vraz zapustil slovenski pesniški svet zaradi odrinjenosti in se zato zatekel k ilirskemu, ne moremo tega trditi o Trstenjaku. Tudi ta je pričel pesniti v slovenskem jeziku, a medtem ko sprva ni poznal ilirske misli, se je leta 1838 v Vrazovi in Miklošičevi družini v Gradcu do kraja navdušil zanje. Prehod na ilirski (izraz je bolj upravičen kot »hrvaški«) pesniški jezik je torej hoten in pesmi v Zori dalmatinski so morda že iz teh let ali iz časa, ko je študiral v Zagrebu (1839). Tedaj je prišel v neposreden stik z vplivnejšimi hrvaškimi ilirci. Toda ti mu v notranji Hrvaški niso bili naklonjeni, ker je Vrazu 1838 v Gradcu po nemarnosti uničil Slavjansko čitalnico, česar mu ta ni

mogel odpustiti. »Na Hrvaškem ni mogel uspeti, kajti Vraz je naščuval vse svoje prijatelje zoper nezvestega učenca,« piše A. Slodnjak (Pregled slovenskega slovstva, 1934, 119). To bi potrjevalo tudi dejstvo, da je Trstenjak objavil svoje prispevke prav v Zori dalmatinski in ne v zagrebških listih, Danici, Kolu ali almanahu Iskri. Oddaljenejši dalmatinski preroditelji, ki so bili zagrebškim ilircem precej gorki, so sprejeli njegove prispevke v svoj list. Morda se v tem kaže že tudi Trstenjakov odklon od ilirizma, za kar govori psevdonim »Slavjan« namesto »Ilir«.

Prvi Trstenjakov prispevek je v št. 9 Zore dalmatinske leta 1844 in obsega petero pesmi: *Život, život rode!*, *Radost*, *Neizčerpeljivi vrutak*, *Hlepnja* in sonet *Duhu Ivana Gundulića*. Drugi prispevek je prozni sestavek *Nekoliko rječih o odhranjenju* v št. 17 istega letnika in se nadaljuje v sledeči številki. Tretji prispevek v št. 31 prvega letnika je spet pesniški, *Zlata vremena*, in tudi zadnji, v št. 38, je pesem *Moje želje*. Vsega skupaj je torej v prvem letniku Zore dalmatinske sedmero Trstenjakovih pesmi. V nadaljnjih letnikih nisem zasledil ne njegovega psevdonima ne prispevka, ki bi kazal njegovo avtorstvo.

Prvi prispevek peterih pesmi je miselno organski (pesnik je pesmi oštevilčil), saj se smiselno po vrsti povezujejo. Od splošnega vprašanja narodnega življenja pride pesnik na svoj osebni problem, na pesniški poklic. Pri tem si odkrito in z resignacijo prizna (*Hlepnja*), da nima nadčloveške pesniške moči, da bi mogel zajemati iz neizčrpnega studenca pesništva. Žrtvuje se raje in slavi njega, ki je imel to moč, in je z njo prinesel »slavu slavskim svim narodom«. Da si je od pesnikov izbral prav Gundulića, je razumljivo, saj so se ilirci in preroditelji iz znanih vzrokov navdušeno ozirali na stare dalmatinske in dubrovniške pisce. Zaradi starosti in tradicije jim je ta književnost dajala mnogo poleta in spodbud; tako bi morda nadaljnja Trstenjakova pesem *Zlata vremena* iz tretjega prispevka hoteno ali podzavestno mogla biti celo nekak pesniški odgovor Prešernovi pesmi žalostne slovenske preteklosti in sedanjosti; tudi ta pesem se miselno navezuje na prejšnjih pet, čeprav je tiskana kasneje in sama zase.

Vsebinsko je zelo zanimiva zadnja Trstenjakova pesem v Zori dalmatinski, *Moje želje*, ki daje z izpovedjo o neutešenih pesnikovih željah slutiti, da pesnik s svojo tolažbo le ni bil zadovoljen. Tudi epilog Trstenjakovih pesmi je organski in izpoveduje želje po duhovni prostranosti in višini, po osebni in domovinski svobodi. Ne le izrazno, tudi miselno ima pesem nekatere sorodnosti s Prešernom, kar daje slutiti, da je njegova pesem ves čas plavala v Trstenjakovi zavesti, saj je v drugih pesmih še nekaj miselnih in izraznih prvin (slavne vjence vije, putnik pustinje, nebeske harmonije, božanske harmonije).

V oblikovnem pogledu pri Trstenjakovih pesmih ni pomembnih posebnosti. Prve tri so pete v ritmu Vrazovih Đulabij (krakovjak) s to razliko, da se pri Trstenjaku rimajo prestopno vse vrstice, medtem ko so pri Vrazu rime pretrgane, lihi verzi pa brez rim. Tak način je uporabil Trstenjak le v pesmi *Zlata vremena*. Sonet je po obliki klasičen, z manj običajno rimo v tercinskem delu (cde — cde), ki jo često zasledimo v Vrazovih slovenskih sonetih in tudi v hrvaškem sonetu Preobraženje ter pri dveh zgodnjih Prešernovih sonetih (*Očetov naših imenitne dela*, *Tak kakor hrepeni oko čolnarja*). Metrično so Trstenjakovi verzi narejeni vedno po dvozdložnih merilih in tudi rime so vedno dvozdložne, ženske.

Nekatere izmed Trstenjakovih pesmi so na povprečju tedanje ilirske poezije, druge so še šibkejše. Pesmi *Neizčerpeljivi vrutak*, *Moje želje* in morda

sonet pa lahko postavimo ob najboljše Vrazove in bi torej spadale v antologijo slovenske ilirske poezije. Res je, da je viden Vrazov oblikovni vpliv in da tu in tam srečamo Prešernovo misel in pesniški izraz, vendar to ne zmanjšuje miselne globine teh Trstenjakovih pesmi.

V proznem sestavku ni nič posebnega, če se ne skušamo prepričati, da je to po obliki pravzaprav feljton (ne brez razlogov: pisan v nadaljevanjih, prijetno kramljajoč in vsebinsko zaključen) in torej eden najstarejših slovenskih ali ilirskih del te zvrsti. V njem se Trstenjak zavzema za dobro družinsko vzgojo otrok in svoje kramljanje podkrepljuje z besedami veljavnega Fénelona.

Naj bo že tu povedano (čeprav zahteva slovenistika v dalmatinskih tiskih preteklega stoletja posebno obravnavo), da je Trstenjak kasneje še enkrat sodeloval v dalmatinskem tisku, in sicer v Narodnem Listu leta 1882 (leto XXI, št. 76, 77) s feljtonom *Vojujmo proti pravdaštvu a uzbudjajmo pravnu sviest*. Tudi v preganjanju pravdarstva se sklicuje na priznanega avtorja, pravnika Rudolfa Jheringa (1818—1892), in na njegovo knjigo *Der Kampf ums Recht* (Dunaj 1872). Ker se je Trstenjak podpisal s svojim imenom, ga Hrvatje zamenjujejo z mlajšim Davorinom Trstenjakom (1848—1921), hrvaškim učiteljem in naravoslovcem. Jezik in način razvijanja misli pa jasno pričata, da je tudi ta feljton napisal »Slavjan iz Štajera«.

Vprašanje je, če ni morda imel Trstenjak tesnejših, prijateljskih stikov s kakim dalmatinskim delavcem na tem področju. Zora dalmatinska je namreč precej vztrajno spremljala slovensko narodno in kulturno prizadevanje. Res je sicer, da se je zanimala tudi za druge slovanske narode v smislu narodnostne orientacije tedanjih listov. Podobnost vidimo tudi v strokovnem zadrskem Pravdonoši (1851—1852), v tem času edinem pravniškem listu avstroogrskih Slovanov, ki ima prav tako dokaj spodbudnih poročil o Slovencih, o njihovem književnem prizadevanju. Med Slovenci je bil naročnik Zore dalmatinske tedanji semeniščnik Luka Jeran, ki se je s širšim semeniškim krogom zanimal in navduševal za ilirsko misel. Malo je sicer verjetno, da bi kot ožji sodelavec prvih letnikov Bleiweisovih Novic Jeran sam kaj prispeval ali posedoval v Zoro dalmatinsko. Tudi Macun (o. m. 133) piše, da je »sodeloval« v Zori dalmatinski, torej bi mogel biti posrednik tudi on. Vendarle je najverjetneje, da izhajajo poročila o Slovencih iz Novic samih in iz Laibacher Zeitung, saj sta se ta dva lista zamenjavala z Zoro dalmatinsko. Nekatero novice in članki so povzeti kar po zagrebški Danici, n. pr. v II. letniku članek Jugoslovanska književnost u Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj, ki ga je za Danico napisal neki I. C. H., ter celo po leipziških Jordanovih Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft. V takih primerih so uredniki namreč navedli, od kod izvira poročilo. — Za domnevo, da bi vsaj deloma mogel biti posrednik Trstenjak, govori ponatis pastirskega pisma lavantinskega (!) škofa Franca Ksaverija z dne 19. marca 1844, objavljenega v 36., 37., 41. in 43. številki prvega letnika Zore dalmatinske. Tisk je dvostolpen, ob slovenskem tekstu je hrvaški prevod. Verjetno je pismo odstopil Trstenjak in ga morda tudi sam prevel v ijekavski dialekt. Dalmatinci bi ga bili nedvomno v ikavskega, Zorinega.

Obstaja še tretja možnost posredovanja, ki se prav tako lahko podpre z lavantinskim pismom: Po Vrazovem posredovanju sta bila v nekakšni zvezi graški bogoslovec Blaž Šterman in pesnik Preradović v Zadru (prim. o tem Petrè, o. m. 284). Kljub temu je vendarle malo verjetno, da bi mogel Šterman že leta 1844, ko je bil šele v tretjem ali četrtem letniku semenišča, posredovati v oddaljeni Zadar tak tekst.

Prispevki v Zori dalmatinski osvetljujejo Trstenjakovo drugo pesniško obdobje. Povedo nam, da je z njimi svojo pesniško pot tudi končal, ker je spoznal, da njegovo pravo mesto ni tu. Preselil se je v prozo in že v Zori dalmatinski objavil feljton, literarno zvrst, ki jo je kasneje mnogo gojil in objavljaval v slovenskih in hrvaških listih ter imel z njo posebno v prvem času razmera velik uspeh. Hkrati nad pesništvom je resigniral tudi nad ilirsko idejo, zoper katero se je izrekel že s svojim psevdonimom; če je ta opredelitev manj prepričljiva, je ostreje in jasneje izrazil svoj odklon od ilirizma v članku o Slomškovi knjigi Blaže in Nežica, ki ga je prav tedaj napisal za Jordanove Jahrbücher (III, 1845, 147; prim. o tem Petre, o. m. 300).

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

MESTNI OKRAJ UMETNOSTI TER ŠIŠKA IN VIŽMARJE

Iz Zvezde se je 17. maja 1869 zvrstil po današnji Titovi in Gosposvetski cesti ter skozi Šiško veličasten sprevod tisočev slovenskega ljudstva, ki je odhajalo v Vižmarje na *sedmi slovenski tabor* terjat zedinjeno Slovenijo.

Ob zgornjem voglu »Zvezde« stoji na Trgu revolucije (št. 1) poslopje nekdanjega društva »Casino«, *ljubljska kazina*, sezidana leta 1837. Namen društva je bil gojiti družabnost »v krogu dostojno veselih ljudi in nuditi čtivo za razgled po političnem in literarnem svetu«. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1810, nastanjeno v Zeschkovi hiši na Mestnem trgu št. 8, potem v Collorettovi hiši na št. 5, od leta 1828 v Gosposki ulici št. 3, leta 1837 pa si je postavilo lastno palačo ob »Zvezdi«. Nacionalnega trenja tedaj še ni bilo in slovenščina ni bila izključena kot občevalni jezik. Prešeren je bil član kazinskega društva od leta 1833. Tu je včasih srečaval svoje prijatelje in znance ter Primčevo Julijo. V drugem nadstropju sta prebivala kot gosta oba Poljaka v ljubljanski konfinaciji, *Emil Korytko* in *Bohuslaw grof Horodynski*. Korytko je tu umrl 31. januarja 1839.

Puhlost plemiške in meščanske kazinske družbe je Prešernu sprožila več satiričnih osti na kazino. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je postala kazina gnezdo nemškega šovinizma, shajališče avstrijskih oficirjev in »turnarjev«. Po razpadu Avstro-Ogrske (1918) je prešla kazina v slovensko last. Med drugo svetovno vojno jo je zasedla italijanska okupacijska oblast. Po osvoboditvi je bil tu sedež *ministrstva za prosveto prve vlade LRS*. Prosvetni minister je bil tedaj *dr. Ferdo Kozak*. Zadnja leta zboruje začasno v kazinski dvorani slovenska ljudska skupščina.

Vštric kazine se je na Titovi cesti št. 3 v Souvanovi hiši 22. novembra 1863 utaborila *Narodna čitalnica*, preseljena iz hotela »Slon«. Levstikovo Dramatsko društvo (ustanovljeno 1867) je utiralo pot slovenskemu gledališču.

Patriarhalizem vladajočih staroslovencev (Bleiweis, Svetec, Toman, Costa) je zlorabljal narodno gibanje v osebne pridobitne namene prvakov. Levstik je tudi tu za ceno lastne žrtve javno posegel v boj s članki in satirami.

V dobi prvega slovenskega tabora so slovenski visokošolci iz Gradca, Dunaja in Prage priredili v tej čitalnici *prvi študentovski shod* svobodomiselnega